

Mordvalased, nende ajalugu, keel ja kultuur

Mordvalased (mokšad ja ersad) on ungarlaste ja soomlaste järel arvukuselt kolmas soome-ugri rahvas. 1989. a rahvaloenduse andmetel oli mordvalasi ühtekokku 1 154 000 – Vene Föderatsioonis elas 1 073 000 mordvalast¹, neist 313 420 Mordva Vabariigi piirides². Suhteliselt kompaktselt elavad mordvalased Samaara (116 475 inimest³), Pensa (86 000⁴), Orenburgi (69 000⁵), Uljanovski (67 000⁶), Nižni Novgorodi (37 000⁷), Tšeljabinski (27 000⁸), Saraatovi (23 000⁹), Sverdlovski (15 000¹⁰) ja Kemerovo oblastis (14 000¹¹) ning Turkmenistanis (2568).

¹ Toim märkus: 2002. a rahvaloenduse andmetel elas Vene Föderatsioonis 843 350 mordvalast (vt http://www.perepis2002.ru/ct/doc/TOM_04_02.xls).

² Toim märkus: 2002. a rahvaloenduse andmetel elas Mordva Vabariigis 283 861 mordvalast (vt http://www.perepis2002.ru/ct/doc/TOM_04_03.xls).

³ Toim märkus: 2002. a – 86 000 inimest.

⁴ Toim märkus: 2002. a – 70 739 inimest.

⁵ Toim märkus: 2002. a – 52 458 inimest.

⁶ Toim märkus: 2002. a – 50 229 inimest.

⁷ Toim märkus: 2002. a – 25 022 inimest.

⁸ Toim märkus: 2002. a – 18 138 inimest.

⁹ Toim märkus: 2002. a – 16 523 inimest.

¹⁰ Toim märkus: 2002. a – 9702 inimest.

¹¹ Toim märkus: 2002. a – 7221 inimest.

20 aastaga (1970–1989) kahanes põlisrahva mordvalaste arv Mordva Vabariigis 51 000 inimese võrra. Samal ajal kasvas mordvalaste arvukus 1989. aastaks Moskva linnas 13 000 inimese võrra ehk kaks korda. Mordvalaste arv suureneb ka Moskva (28 328), Rjazani (8 528), Vladimiri (5 142), Rostovi (4 657) ja Murmanski oblastis (4 214) ning Krasnodari kraisis (7 367), Kõmimaal (3 927) ja Ukrainas (19 332).

Ersad elavad peamiselt Mordva Vabariigi ida- ja mokšad lääneosas. Mordva Vabariigi territoorium hõlmab suurema osa mokšade asualast, kaks kolmandikku ersade põlistest aladest aga jäävad vabariigist väljapoole. Mordva rahvad kujunesid Okaa ja Volga vahealal gorodetsi arheoloogilisesse kultuuri kuuluvatest hõimudest. 1. aastatuhandel pKr elasid muinasmordvalaste hõimud Okaa orus, Volga keskjooksu aladel, Tsna, Mokša ja Sura jõe orgudes (Vihljajev 1974: 27–28).

Oletatakse, et muinasmordvalased jagunesid mokšadeks ja ersadeks 1. aastatuhande keskpaiku (Stepanov 1968: 263; 1970: 31, 43, 55). Muinasmordva etnilise terviklikkuse lagunemise põhjustas teadlaste arvates elualade laialdasus, mis raskendas hõimude vahelisi kontakte (Mokšin 1977: 43). Teiste rahvaste mõjul lahkesid mokšade ja ersade keel, antropoloogia, olustik ja kultuur. Etnilise situatsiooni muutumise põhjusteks peetakse veel migratsiooniprotsesse, rahvaste rändamist 1. aastatuhande esimesel poolel, bulgarite asumist Volga keskjooksule 1. aastatuhande lõpus ja nende riigi kujunemist sellel territooriumil. Hiljem mängis olulist rolli ka mongoli-tatari vallutusretk.

Mokša ja ersa keel kuuluvad uurali keelepere soome-ugri rühma volga harusse. Umbes 8.–9. sajandil tekkisid algmordva keeles murded ja ühismordva keelesüsteem kui tervik kadus. Kontaktides teiste keeltega kujunesid uute keelte iseärasused (Tsõgankin 1991: 94), mistõttu ersa ja mokša keel erinevad üksteisest foneetiliselt, grammatiliselt ja leksikaalselt. Ersa keelel on viis ja mokša keelel kolm murret. Ersa kirjakeel põhineb Kozlovo-Ardatovi murrakutel ja mokša kirjakeel Krasnoslobodi-Temnikovi murrakutel.

Mõlemat keelt kirjutatakse kirillitsas. Esimesed kirjamälestised pärinevad 18. sajandi keskelt (Feoktistov 1976: 161–162). Kirjakeelte loomine oli seotud Uue Testamendi ja muu misjoni-

kirjanduse tõlkimisega mokša ja ersa keelde. 20. sajandi alguseks oli mõlemas mordva keeles kirjutatud üle 300 teose, ligi pooled neist ka trükkis avaldatud. Koostatud oli umbes poolsada sõnaraamatut, trükkis oli avaldatud ka rahvaluulet.

Mokšad ja ersad oskavad vene keelt peaaegu emakeele tasemel, see on ersade ja mokšade omavahelise ning teiste rahvastega suhtlemise keel. Hästi arenenud kakskeelsus ohustab mokša ja ersa keele edasist arengut. Mokša või ersa keelt emakeeleks pidavate inimeste arv väheneb. 1979. aastal nimetasid mordva keelt emakeeleks 91% Mordva Vabariigis elavatest mordvalastest, 1989. aastal 85,5%¹². Emakeelsuse vähenemine tuleneb sellest, et ei Mordva Vabariigis ega ka diasporaas ei kasutata mordva keeli koolieelsetes asutustes ega õpetata koolis. 1970-ndatel aastatel viidi mordva koolid üle vene õppekeelele. Praegu õpitakse linnakoolides mordva keeli vabaainena. Väljaspool Mordva Vabariiki elavatel mordva lastel ei ole võimalik õppida emakeelt. Mordva Vabariigis elavate mokšade kompaktsel asualadel ilmub 21 rajoonilehte, kuid ükski neist ei ole mokšakeelne.

Mokša ja ersa keel said küll 1998. aastal riigikeele staatuse, kuid nad ei ole asjaajamisekeeleks vabariigi riigiasutustes ega kõla avalikel esinemistel linnas. Mordva Vabariigi raadios ja televisioonis on mordvakeelseid saateid vaid 15% eetriajast. Nagu teisedki Venemaa rahvad hakkasid mokšad ja ersad töötama oma keele taassünni nimel, uurides kultuuri ja ajalugu, sh ka mütoloogiat, mis on seni põhjalikult käsitlemata.

Antropoloogiliselt on mordvalased euroopiidse põhirassi erinevate tüüpide (valgemere, pontai, ida-balti) segu. Teistest idapoolsetest soomeugrilastest on nad vähem mongoliidsed. Mordvalaste ja eriti ida-venelaste antropoloogiline sarnasus on tingitud nende kujunemise aluseks olnud antropoloogiliste tüüpide sarnasusest, aga ka omavahelise lähenemise ja segunemise protsessidest. Ersad on ülekaalukalt heledamat ja mokšad tumedamat tüüpi (Mark 1960: 33–35).

¹² Toim märkus: 2002. a rahvaloenduse andmetel oli Mordva Vabariigis 240 285 mordvalasest mordva keelte valdajat (vt R. Mordovija tabel – http://www.perepis2002.ru/ct/doc/TOM_04_06.xls)

Mordvalasi peetakse kahest etnilisest rühmast koosnevaks rahvaks, kellel on erijooni antropoloogias, keeles, olustikus, materiaalses ja vaimses kultuuris. Viimasel ajal vaidlevad mõned teadlased sellele seisukohale vastu (Tsõgankin 1991: 92–112, Nadkin 1992: 3–8), ka osa intelligentsist peab ersasid ja mokšasid kaheks erinevaks rahvaks (vt kirjutisi ajalehes *Erz'an' Mastor*). S. G. Gurjanovi uurimuse kohaselt kujutavad mordvalased tänapäeval endast kahest rahvast koosnevat metaetnilist ühtsust (Gurjanov 1993: 24).

Peale mokšade ja ersade on säilinud veel kaks etnograafilist rühma: šokšad (15 000) Mordva Vabariigi Tenguševo ja Torbejevi rajoonis ja karataid Tatarstani Kaama-Ustino rajoonis. Neil on erijooni keeles, kombestik ja riietes. Pärimuse järgi põgenesid karataid praegustele asualadele mongoli-tatari vallutusretke ajal. Nimetus *karatai* tähendab tatari keeles 'must varss', mis on ilmselt seotud musta varsa ohverdamisega. Rahvakillu omanimetuseks on mukša (UPTMN 1983: 229).

19. sajandi teisel poolel elas Nižni Novgorodi kubermangu Nižni Novgorodi maakonna Terjuševo vallas (praegu Nižni Novgorodi oblasti Dalnekonstantinovi rajoon) veel üks mordvalaste etnograafiline rühm – terjuhanid, keda vene etnoloog V. Mainov pidas ersadeks. 20. sajandi alguses rääkisid terjuhanid vene keelt, kuid pidasid end mordvalasteks. Praeguseks on nad kaotanud mordva identiteedi ja peavad end venelasteks.

Etnonüümi *mordva* ei kasuta mokšad ja ersad peaaegu üldse, kasutatakse vaid omanimetusi. Esimest korda on etnonüümi *mordva* maininud 6. sajandil bütsantsi piiskop Iordan oma töös "De origine actibus que Getarum" (*Gettide päritolust ja tegudest*), kus ta kirjutab Ida-Euroopa rahvast *mordens*. Etnonüümi *mord* sisaldab ka Bütsantsi imperaatori Konstantin Porphyrogenetose 10. sajandi käsikiri "De administrando imperio" (*Impeeriumi valitsemisest*), mille kohaselt *Mordia* riik asub petšeneegide maast 10 päevatee kaugusel (Harva 1952: 4). Mõiste *mordva* esineb 12. sajandi Kiievi-Vene koondkroonikas "Jutustus möödunud aegadest...". Ametlikes dokumentides hakati kasutama väljendit *mordva rahvas* pärast 1921. aastat.

Üks vanemaid etnonüümi *ersa* (*arisa*) mainimisi leidub kaasaari kagaani Jossifi läkituses juudi ülikule Hasdaile (Kokovtsev 1932: 98–99). 10. sajandil elanud araabia teadlane Ibn Haukal

nimetab “Teede raamatus” hõimu *arsaya*. Esimesed kirjalikud andmed etnonüümi *mokša* (*moxel*) kohta pärinevad flaami ränduri Ruysbriecki reisikirjast, kus ta kirjeldab Püha Ludvigi saatkonnaga 1253. aastal toimunud sõitu Venemaa kaudu Aasiasse (Putešestvija 88–III). *Mokšat* mainib ka veneetslane Josafat Barbaro (1971: 133–134, 159) 15. sajandil. Sõnade *mokša* ja *ersa* etümoloogia on siiaamaani selgusetu.

Mordvalaste ühendamine Venemaaga algas, kui Venemaa polnud veel ühtne tervik, ja lõppes 15. sajandi lõpus ühtse Vene riigi moodustamisega (Mokšin 1989: 46). Ühendamisega koos algas ka mordvalaste ristiusustamine, mis lõppes umbes 18. sajandil.

Muinasajal olid põhilisteks elatusaladeks jahipidamine, kalastamine ja metsmesindus, hiljem põlluharimine ja loomakasvatus. Juba muinasajal peeti siga (mdE *tuvo*, mdM *tuva*), lammast (mdE *reve*, mdM *utša*), sõnni (mdEM *buka*), kitse (mdE *seja*, mdM *s’ava*), lehma (mdE *skal*, mdM *traks*) ja hobust (mdEM *alaša*). Ammusest ajast tunti ka metalli töötlemist. Rauda toodeti soo- ja kamarmaagist (Peterburgskii 1995: 120).

Raha ekvivalendiks olid oravanahad (mdEM *urt*, *ur* ‘orav’) (Jožef 1968: 25). Metallrahad (mdEM *jarmakt*) tulid käibele 10. sajandil (türgi-tatari *jarmakt* tähendab ‘tahatud, vahetus’). Kaubandussuhetes olid sel ajal tähtsad sidemed araablastega, mis tihenesid Volga-Bulgaaria riigi tekkega (Mokšin 1989: 38). Kaubandusterminid ja rahalugemise süsteem olid Volga-äärsetel aladel tuntud ammu enne mongolite, Djucidi dünastia khaanide müntide verimist.

Vene kroonikate kohaselt elasid mordvalased suurtes külades, kirikukülades, talvituskohtades ja kantsides. Külad ja talvituskohad olid kindlustamata, kantsid ehitati linnustena metsadesse – sinna mindi ohu korral peitu (Vavilin 1995: 148–166). 13. sajandi lõpus ja 14. sajandil hakkasid mordva aladele Mokša jõe äärde tekkima linnad. Enamik linnu rajati 16.–17. sajandil kindlustena Vene riigi piiride kaitsmiseks nogaide, krimmitatarlaste, baškiiride ja kasahhide lõunast tulevate rünnakute eest. Linnade ehitamisel kasutati Volga-äärsete rahvaste, sh mordvalaste tööjõudu. Nii kerkisid praeguse Mordva alale Tem-

nikovi (1536. a), Krasnoslobodi (1627. a), Sarani (1641. a), Insari (1648. a) jt linnad.

Mordva elamu on kesk-vene tüüpi, kus ahi paikneb ukse kõrval nurgas suuga esiseina akende poole. Pühasenurk oli ukse vastas diagonaalis ahjuga. Seestpoolt mordva talutare vene omast oluliselt ei erinenud.

Enne ristiusustamist oli mordvalaste seas levinud polügaamia. Valitsejad (mursaad, vürstid) pidasid mitut naist. Mordvalased võisid võtta nii palju naisi, kui mitut nad olid suutelised ülal pidama, ent üle kolme naise polnud kellelgi (Lepehin 1771: 173). 17.–18. sajandil asendus polügaamia monogaamiaga, vahel esines ka bigaamiat.

Ajalooost on teada juhtumeid, kui 3–10-aastased poisid abiellusid 20–30-aastaste naistega (Jevsevjev 1966: 321). Neil abieludel oli majanduslik eesmärk: tasuta tööjõu hankimine.

Omapärased on ersa ja mokša naiste rahvariided, mida on kummalgi rahval vähemalt üle kümne erineva variandi. P. S. Pallase detailselt kirjeldatud 18. sajandi mordva naiste keerukate kaunistustega riietus pärineb 1. aastatuhande lõpust või 2. aastatuhande algusest. Naiste pidulikud riided olid mitmeosalised ja rikkalikult kaunistatud, kasutati erinevaid figuuri drapeerimise võtteid (Balašov 1995: 176). Piduriiete selgapanek võis kesta mitu tundi ja mõnikord vajasis naised selle juures abi.

Mokša naiste särgid erinesid ersa omadest lõike ja töötuluse poolest. Mokšadel täiendasid särki (*panar*) peaaegu pahkluni ulatuvad püksid (*ponkst*). Mordva tikandi põhivärvideks olid sinakasmust ja tumepunane, kirevaks muutsid mustrid kollase ja roheline värvi lisamine. Ornamentikas domineerivad vahtralehed (mdM *uštör lopat*), maopead (mdM *kujen' pr'at*) ja kanajalad (mdM *sarazon' pil'gon'at*). Särgi peale seoti villane kõlavöö (mdEM *karks*). Ersad kasutasid puusakaunistusena tagapõlle (mdE *pulai*), mis märkis ka kandja täisealisust ning näitas regionaalset kuuluvust ja jõukust (Balašov 1995: 183).

Rauaajal kandsid mordva naised hõbedast ja pronksist oimurõngaid ning pronksripatseid (Tallgren 1928: 7). Särgikaelus kinnitati sõlega (mdEM *s'ulgam*) – ersadel oli selleks liikuva nõelaga ovaalne pross nn hoburaudsõlg ja mokšadel trapetsikujulise pandlaga rõngas. Rind ja kael kaunistati helmestega (mdM *krigan'at*) ning helmestest ja rahadest rinnaehtega (mdM

t's'ifkst, krgan'pir'f). Naised kandsid käevõrusid, vask-, hõbe- ja kuldsõrmuseid ning ka kiviga sõrmuseid.

Ersa naiste peakateteks olid niinest või kasetohust kõva karkassiga silindri-, poolsilindri- või koonusekujulised mütsid (mdE *pango, soroka, šlōgan*), mille kuklaosa läks tavaliselt üle selja peal rippuvaks sabaks. Mokša naiste peakatted (mdM *panga, zlatnoi*) olid trapetsikujulised ja koosnesid kahest-kolmest osast. Levinud olid ka turbanitaoliselt seotud, linased ning mitmesugused muud linikud ja rätid. Mõnes kandis meenutas abielunaise soeng sarvi (mdE *kodavks*). Pärast pulmi hakkas noorik tüdruku peakatte asemel kandma naise peakatet.

Kõrva riputasid mokšad helmestega ääristatud ümmargused *pil'ep'rat*, ersad aga hane udusulgedest pallikesed või hõbemündist ripatsiga kõrvarõngad.

Traditsioonilisteks jalanõudeks olid niineviisud. Hiljem kandsid naised punase safraniga ääristatud nahksaapaid. Mokša naised kannavad siiamaaani kootud villaseid (tavaliselt triibulisi või geomeetrilise mustri) põlvekatteid.

Kohati kannavad mokša naised praegugi igapäevaseid või pidulikke rahvariideid. Ersa naised panevad need selga ainult pulmas. Eakad naised hoiavad rahvariideid suririieteks. Mokša ja ersa rahvariiete mõningaid elemente ja rahvuslikke ehteid kasutatakse tänapäeval rõivadisainerite ja tikkijate loomingus.

Vaatamata mõnedele iseärasustele ei olnud mokša ja ersa toitudes ja nende valmistamisviisides suuri erinevusi. Mordva köögis kasutati oma majandussaadusi: loomakasvatuse, põllumajanduse ja mesinduse tooteid. Mõningane toidulisa tuli ka kalastusest, jahipidamisest, marjade, seente, pähklite ja muude loodusandide korjamisest.

Vanimad kasvatatavad kultuurid olid hirss, kaer, oder, tatar, hernes, rukis, nisu, lääts ja päevalill. Aed- ja juurviljadest kasvatati erinevatel aegadel kapsast, kurki, sibulat, küüslauku, rõigast, naerist, peeti, kõrvitsat ja porgandit. Toiduainete säilitamiseks neid soolati, piima tarbiti peamiselt hapendatult, levinud olid hapupiima-, kanepiõli- ja hapukoorekastmed.

Söödi peamiselt rukkileiba (mdEM *kši*). Siiamaaani tehakse mõnes kohas leiba hapendatud taigast ja küpsetatakse kuumas ahjus kapsalehtede peal. Praegugi on leival tähtis roll pulma- ja matusekombestikus, perepidudel, ennustamisel jm.

Üks vanimaid mordva toite oli vähese kartuliga hirsitangusupp (mdM *šongarjam*, mdE *vetsajam*). Üsna levinud olid hirsija nisujahust paksud pannkoogid (mdM *patšat*, mdE *patšalkset*), mida küpsetatakse praegugi ja süüakse piima, koore või võiga. Talveks soolati tünnidesse seeni, hapendati kapsaid ning tehti õuntest vesihoidiseid. Praegugi soolatakse ja suitsutatakse saunakerise kohal seapekki.

Erilisi tavanditoite valmistati kündmiseks-külvamiseks ning perekondlikeks ja ühispalvusteks. Näiteks jäneselihapirukad (mdM *numolon' pär'akat*, mdE *pr'akat*) ja hirsipuder (mdM *jam*) kuulusid tavanditoitadena palvuste, pulmade, ristsete ja mälestamiste juurde. Hirsipudruga oli seotud ka eriline vanade naiste palvus (mdEM *Baban' kaša* 'naiste puder'). Uue kodu peatala paikapanekul käis peremees pikka iga sümboliseeriva hirsipudruga ümber (veel sarikateta) palkehitud. Ersad nimetasid pruudi viimast päeva vanematekodus pudrupäevaks (mdE *kašado jartsamo tši*), mis oli ühtlasi pulmade alguseks.

Mõned rituaalsed jahutoidud jõudsid mordvalasteni koos ristiusuga: märtsis küpsetati "lõokesi", suure paastu neljanda nädala kolmapäeval küpsetati ristikujulisi pirukaid taina sisse pandud müntide, ristikeste, söetükkide ja viljateradega.

19. sajandi teisest poolest on mordva köögis tähtsal kohal kartul (*modamar'*) (Balašov 1995: 194). Kaerast, hernest ja rukkist valmistati kilet. Siiani on tähtsal kohal piim (mdM *loftsa*, mdE *lovtso*), sh lüpsisoe piim, hapupiim ning kohupiim.

Mordvalaste vanim jook on meemõdu (mdEM *pure*), tavan-dijoogina kuulus see ka palvuste juurde. Püha *pure* valmistati meest, humalast ja odrast. Rituaalne jook oli ka kali (mdM *poza*, mdE *braga*). Kovõlkinno rajooni Alkinno küla mokšad korraldavad praegugi nädal pärast lihavõtteid palvuse *Avan' poza* ('naiste kali'). Alkoholivabadest jookidest on kali tänini levinud. Erilisi meeste või naiste toite mordvalastel polnud.

1. aastatuhande ja 2. aastatuhande alguse arheoloogiliste mälestiste põhjal on rekonstrueeritav mordva hõimude maailmavaade. Esisad kujutasid tööriistadel, tarbeesemetel ja riietel stiliseeritud kultusloomi ja taevakehasid.

Viimase kolme sajandi vältel oli naiste käsitöös tähtsal kohal lõnga ja helmestega tikkimine ning helmestest, pärlitest,

kaurikarpidest ja nõopidest ehete valmistamine. Levinud oli ka aplitseerimine, punumine, kudumine ja kangastelgedel riiete valmistamine. Traditsiooniliseks meeste käsitööks oli katuseviilude ornamenteerimine, akna piirlaudade, veimevakkade, riidekirstude, kangastelgede, vokkide ja muude tarbeesemete valmistamine. Puunikerdamine on tuntud tänaseni, näiteks Kotšurovi rajooni Podlesnaja Tavla külas tegutseb puunikerduskool. Maailmamainega mordva skulptori S. D. Nefjodovi (S. Erza 1876–1959) loomingus peegelduvad puunikerdamise traditsioonid ja pärimuslik maailmataju.

Teated mordvalaste lauludest ja muusikariistadest pärinevad 18. sajandi teisest poolest. Mordvalastele on omane nii ühiselt kui ka üksinda laulmine. Koos lauldi rohkem eepilisi ja lüüri-lisi laule ning ringmängu- ja pulmalaule, üksi aga hällilaule ja kosjamoori laule.

Tavandiväliseid laule, mida võidi laulda igal ajal ja igas olukorras, lauldakse (eriti mokša) külades tänini. Tavandilauludest on tänaseni säilinud mõned pulma söimulaulud (mdM *par'af-nemat*, mdE *par'avtnemat*), surnu- ja muud itkud.

Mõned laulu- ja pillilooliigid olid seotud pühade puude, mets- ja koduloomade ning lindude kultusega. Praeguseks on nad kaotanud seose muistsete kujutlustega ning nihkunud tavandivälise folkloori hulka (Bojarkina 1995: 438).

Populaarseim muusikariist oli kahest 17–20 cm pikkusest ühesugusest või erineva pikkusega pilliroost valmistatud roopill (mdE *nudei*, mdM *n'ud'i*), millega mängiti pilli- ja tantsulugusid ning karjaselaule (mdE *vanõts'an' morot*). *N'ud'i* saatel lauldi tavandilaule tantsukodu (*kštiman' kud*) peol, pulmas ning agraarsetel kalendritähtpäevadel. Roopilli helid kaitsesid pulmas kaetamise eest. *N'ud'it* mängiti ka palvustel, kuna usuti, et tema hääl pehmendab jumalate südameid (Bojarkina 1995: 461–463).

Teine levinud muusikariist oli torupill (mdM *fam*, *ufam*, mdE *puvama* 'põis'). Torupille oli kahte liiki, mis erinesid teineteisest valmistamismaterjali ja torude arvu poolest. Ühed tehti vasikanahast ja teised sõnni, lehma, sea (sageli ka ohvrilooma) põiest. Praegu kasutavad mordvalased põhilise pillina karmoškak, harvemini viulit, mille saatel tantsitakse ja lauldakse tšastuškasid mokša, ersa ja vene keeles.

Kirjandus

- Balašov, V. A. & Luzgin, A. S. & Prokina, T. P. 1995. Odežda. *Mordva. Istoriko-kulturnõje otšerki*. Saransk.
- Balašov, V. A. & Luzgin, A. S. & Prokina, T. P. 1995. Pištša i domašnjaja utvar'. *Mordva. Istoriko-kulturnõje otšerki*. Saransk.
- Barbaro, I. 1971. *Putešestvije v Tanu. Barbaro i Kontarini o Rossii*. Leningrad.
- Bojarkina, L. B. & Bojarkin, N. I. 1995. Muzõkalnoje iskusstvo. *Mordva. Istoriko-kulturnõje otšerki*. Saransk.
- Erz'an' mastor* 1994–1996. (Ajaleht.) Saransk.
- Feoktistov, A. P. 1976. *Otšerki po istorii formirovanija mordovskih pismennõh literaturnõh jazõkov*. Moskva.
- Gurjanov, S. K. 1993. *Samosoznanije mordovskogo naroda*. Saransk.
- Harva, U. 1952. *Die religiösen Vorstellungen der Mordwinen*. Helsinki.
- Jevsevjev, M. E. 1966. *Izbrannõje trudõ, 5. Mordovskaja svadba*. Saransk.
- Jožef, R. 1968. *Istorija deneg*. Budapest.
- Kokovtsev, P. K. 1932. *Jevreisko-Hazarskaja perepiska v X v*. Leningrad.
- Lepehin, I. I. 1771. *Dnevnoje zapiski putešestvija po raznõm provintsijam Rossijskogo gosudarstva v 1768–1769 gg*. Sankt Peterburg.
- Mark, K. J. 1960. Etnitšeskaja antropologija mordvõ. *Voprosõ etnitšeskoj istorii mordovskogo naroda*. Moskva.
- Mokšin, N. F. 1977. *Etnitšeskaja istorija mordvõ*. Saransk.
- Mokšin, N. F. 1989. *Mordovskii etnos*. Saransk.
- Nadkin, D. T. 1992. Narodon'kon' vel'nofteman' kizefksonza. *Mokša, 5–6*. Saransk.
- Peterburgskii, I. M. 1995. Traditsionnoje zanjatija i orudija sel'skokožjaistvennogo truda v prošlom i nastojaštšem. *Mordva. Istoriko-kulturnõje otšerki*. Saransk.
- Putešestvija v vostotšnõje stranõ Plano Kapini i Rubruka*. 1911. Moskva.
- Stepanov, P. D. 1968. Drevnjaja istorija mordvõ-erzi (otšerk pervõi – pismennõje istotšniki). Issledovanija po arheologii i etnografii Mordovskoj ASSR. *Trudõ MNIIJaLIJe, 34*. Saransk.

- Stepanov, P. D. 1970. Drevnjaja istorija mordvö-erzi (otšerk vtoroi – arheologitšeskije i etnografitšeskije dannöje). Issledovanija po arheologii i etnografii Mordovskoj ASSR. *Trudö MNIIJaLIJe*, 39. Saransk.
- Tallgren, A. M. 1928. *Les provinces culturelles finnoises de lage recent de fer dans la Russie du nord. Eurasia. Septentrionalis antigwa*. III, lk. 3–24. Helsinki.
- Tsögankin, D. V. 1991. Unikalnoje dostojanije tšelovetšestva. *Mordovskii narod: što nas volnujet*. Saransk.
- UPTMN = *Ustno-poetitšeskoje tvortšestvo mordovskogo naroda*. 10. *Legendö, predanija, bōlitiški* – 1983; 11 – 1987. Saransk.
- Vavilin, V. F. 1995. Poselenije i žilištša. *Mordva. Istoriko-kulturnöje otšerki*. Saransk.
- Vihljajev, V. I. 1974. Rasselenije mordovskih plemen v I tös. n.e. *Voprosö geografii Mordovskoi ASSR*. Moskva.

Mordva mütoloogia

Tatjana Devjatkina

<http://www.folklore.ee/ri/pubte/ee/sator/sator8/>

ISBN 978-9949-490-16-5

Tartu 2012

Trükiis ilmunud: Tatjana Devjatkina. Mordva mütoloogia.
SATOR 8. Tartu 2008

Tõlge: Irina Orehhova, Nikolay Kuznetsov

Toimetanud: Mare Kõiva, Kadi Sarv

Küljendus: Liisa Vesik

Kujundus: Andres Kuperjanov

Kaanepilt: Juri Dõrin "Uneskõndija"

HTML: Diana Kahre

Originaal:

Tatjana Devjatkina *Mifologia Mordvõ*

Saransk: Krasnõi Oktjabr 1998

Sarjas Sator 2008. a ilmunud eestikeelset trükist toetas Eesti Hõimurahvaste Programm, Tartu Ülikooli Paul Ariste soomeugri põlisrahvaste keskus, EKM FO, SF 0030181s08

E-raamatu valmimist toetas: EKRM04-29 Eesti keele, kultuuri ja folkloori kasutusala laiendamine ja folkloori tutvustamine elektroonilistel infokandjatel.

© 2012 EKM FO rahvausundi ja meedia töörühm, EKM Teaduskirjastus